

نگرش جوانان ۱۹-۲۹ ساله شهر مشهد به دین (۸۱-۱۳۸۰)

مژگان عظیمی هاشمی

چکیده

نوشتار حاضر بر اساس یافته‌های طرح پژوهشی نگرش جوانان (۱۹-۲۹ سال) شهر مشهد به دین (۸۱-۱۳۸۰) تنظیم شده است. هدف اساسی طرح مذکور شناسایی نگرش جوانان مشهد به دین، تعیین عناصر سه‌گانه شناختی، عاطفی و آمادگی رفتاری نگرش در خصوص دین، تعیین درجه هماهنگی و همسویی و درجه تکثر نگرش و اجزای سه‌گانه آن و تعیین وجوه تشابه و تمایز نگرشها بر حسب متغیرهای پیشینه‌ای و اجتماعی-اقتصادی است. همچنین توصیف سنخهای نگرش سکولار و غیر سکولار به دین، از اهداف دیگر این بررسی بوده است که نتایج آن در نوشتار دیگری ارائه خواهد شد. جامعه آماری جوانان (۱۹-۲۹ سال) شهر مشهد و نمونه تحقیق ۵۱۹ نفر می‌باشند که به روش طبقه‌ای متناسب از بین واحدهای مسکونی بلوکهای شهری انتخاب شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که موضع عاطفی نسبت به دین بعد دیگر صبغه مثبت‌تری دارد. از حیث همسویی وجوه نگرش، ۹/۵۴ درصد اجزای نگرش همسو داشته و در ۱/۴۵ درصد دیگر همسویی و انطباق کامل بین سه وجه نگرشی وجود نداشته و برخی از وجوه غالب بوده است. بررسی تکثر نگرشها نشان می‌دهد که ۱۲/۱ درصد، نگرش متکثر دارند. میانگین شاخص تکثر ۴/۲۶ (حد اکثر ۳۱) است. نگرشها بر حسب برخی از ویژگیهای پیشینه‌ای و وضعیت اجتماعی-اقتصادی، سیمای متمایزی دارند.

کلید واژه‌ها: نگرش به دین، تکثر نگرش، سنخ نگرش، وجوه سه‌گانه نگرش

طرح مسئله

شناسایی و توصیف دقیق و روشن از نگرشها و مواضع جوانان نسبت به دین (شدت و جهت آن) و همچنین اطلاع از تکرر و سنخهای نگرشی جوانان یکی از مهم ترین عناصر شناسایی فرهنگ تلقی می شود. نگرشهای فعلی افراد جامعه به اعیان مختلف اجتماعی - فرهنگی - سیاسی و به طریق اولی، دین که سیطره بالاتر بر سایر خرده نظامها دارد، جلوه پویای فرهنگ ماست. به عبارتی نگرشها و مواضع کنونی جوانان به دین، در گروه سنی ۱۹-۲۹ سال که گروهی از آنان عمده فرایند جامعه پذیری رسمی را در دوران پس از انقلاب اسلامی طی نموده اند، جلوه ای از فرهنگ نسل قبل را ترسیم می نماید که طی فرایند جامعه پذیری از طریق فراهم آوردن مواد آموزش، تبلیغ، تکرار و... به نسل جوان منتقل نموده است و از طرفی تصویری از فرهنگ آتی را نیز جلوه گر می سازد؛ چرا که نسل جوان کنونی، فرهنگ سازان و انتقال دهندگان فرهنگ به نسل بعدی نیز هستند.

بنابراین شناسایی کم و کیف نگرش جوانان به دین، تعیین وجوه شناختی، احساسی و تمایل رفتاری، و تعیین درجه هماهنگی این وجوه با یکدیگر، اطلاع از تکرر و درجه پیچیدگی نگرش و توصیف سنخهای نگرشی و وجوه تشابه و تمایز آن در میان جوانان، بر حسب متغیرهایی همانند تحصیلات، مراجع کسب آگاهی دینی و موقعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده و توصیف تعارضات یا تشابهات فرهنگی بر اساس نگرشها، درجه وفاق فرهنگی را مشخص خواهد کرد. مسئله اساسی این پژوهش در راستای شناسایی خرده فرهنگ جوانان در ابعاد و زوایای مختلف، نگرش جوانان به دین را مطرح نظر قرار داده است. به عبارتی شناسایی نگرشهای فعلی جوانان به دین با توصیف جلوه ایستایی از فرهنگ کنونی بالقوه عنصر پویایی را نیز به همراه دارد. در واقع نگرشهای کنونی نتایج یا برون داد فرایند جامعه پذیری قبلی و محتوا و روش انتقال فرهنگی به جوانان در طی دوره قبل است.

سؤالات اساسی تحقیق در این راستا عبارتند از:

۱. شدت^۱ و جهت نگرش جوانان به دین چگونه است؟

اکثر روانشناسان اجتماعی در تعریف نگرش، نگرش فرد نسبت به اعیان و پدیده‌های مختلف را دارای سه وجه متمایز می‌دانند:

الف. وجه معرفتی یا شناختی یا باورهای فرد در خصوص موضوع نگرش

ب. وجه عاطفی و احساسی شامل نوع عواطف شخص درباره موضوع نگرش

ج. وجه آمادگی برای عمل یا عنصر آمادگی رفتاری در جهت موضوع نگرش

بنابر این نگرش جوانان به دین نیز حاوی سه جزء خواهد بود. باورهای جوانان در خصوص دین چگونه است (مثبت یا منفی)؟ احساسات یا تمایلات جوانان به دین بر روی پیوستار بسیار منفی تا بسیار مثبت چگونه است؟ در خصوص آمادگی برای عمل، میزان تمایل و کشش درونی آنان نسبت به کنش و عمل دینی چه میزان است؟ آیا بین این سه جزء همسویی لازم وجود دارد یا خیر؟

۲. نگرش جوانان به دین از حیث تکثر و پیچیدگی چگونه است؟

علاوه بر شدت نگرش، مفهوم دیگر مورد توجه روانشناسان اجتماعی، درجه تکثر یا پیچیدگی^۱ نگرشهاست. تکثر را تعدد عناصر سازنده یک جزء تعریف نموده‌اند. بنابراین پرسش این است که در بعد معرفتی باورهای جوانان در خصوص دین چگونه و درجه پیچیدگی آن چقدر است؟ در بعد عاطفی، عواطف و هیجانها نسبت به امور دینی تا چه حد از تنوع برخوردار می‌باشد؟ در بعد آمادگی رفتاری، آنان برای چه نوع رفتارهایی در خصوص موضوع نگرش آمادگی عمل و رفتار دارند و برای چه نوع رفتارهایی آمادگی ندارند؟ سؤال دیگر پژوهش وجوه تشابه و تمایز نگرش جوانان به دین بر حسب برخی از ویژگیهای پیشینه ای و اجتماعی - اقتصادی آنان است.

اهمیت مسئله و اهداف

افزایش نسبت جوانان در جمعیت کشور و تنوع و تفاوت در توقعها و انتظارات از جوانان سبب شده تا گروههای مختلفی برای جوانان الگوهای متفاوتی از سبک زندگی، شیوه رفتاری و نظام روابط اجتماعی قائل شده و با توجه به تفاوت در رویکردها، مسئله جوانان را از منظر خود تعریف کنند.

بررسی موضع جوانان نسبت به دین به وسیله ابزار سنجش پایا و معتبر، می تواند شواهد تجربی برای نگرش و موضع جوانان به دین را جمع آوری نموده و مشخص نماید که ادراکهای شهودی افراد در مورد موضع جوانان به دین تا چه حد با شواهد تجربی مطابقت دارد؟ باورها، عواطف و آمادگی رفتاری جوانان در خصوص دین و مؤلفه‌های اساسی آن چگونه است؟ آیا نسخه‌ها و انواع نگرشی در خصوص دین قابل تشخیصند یا خیر؟ در نهایت شناسایی ضعفها، چالشها یا تعارضهای فرهنگی در بعد نگرش به دین، یکی از دستاوردهای این بررسی خواهد بود.

اهداف اصلی عبارتند از:

۱. شناسایی کمیت یا تغییر پذیری نگرش جوانان ۱۹-۲۹ ساله شهر مشهد نسبت به دین و وجوه سه گانه شناختی، عاطفی و آمادگی رفتاری
۲. شناسایی میزان همسویی وجوه سه گانه نگرش جوانان به دین
۳. شناسایی تکرر وجوه سه گانه نگرش جوانان به دین
۴. شناسایی وجوه تشابه و تمایز کمیت نگرش و وجوه آن و تکرر وجوه نگرشی بر حسب جنسیت، میزان تحصیلات، وضعیت اقتصادی - اجتماعی، شغل و ...

تعریف مفاهیم پژوهش

تعریف نگرش^۱

روانشناسان اجتماعی، تعاریف گوناگونی از نگرش ارائه نموده‌اند. نگرش مجموعه‌ای از شناختها، باورها، عقاید و واقعیتها است که حاوی ارزشیابیهای مثبت و منفی (احساسات) است و همگی به یک موضوع مرکزی مربوط است و این احساسها و دانسته‌ها باعث ایجاد رفتارهای معینی می‌شود (کریمی، ۱۳۷۳: ۳۰۰). جزء عاطفی نگرش، شناختهای جداگانه فرد نسبت به یک موضوع را که هر یک با احساسهای مثبت و منفی توأم است، باهم ترکیب نموده و سرانجام به یک ارزشیابی کلی مثبت و منفی می‌رسد و بر مبنای آن نسبت به موضوع

1. attitude

احساس خوشایند یا ناخوشایند می‌یابد. بنابراین جزء عاطفی نگرش شامل تمامی عواطف نسبت به یک موضوع و نسبت به شناختهای جداگانه درباره شیء یا موضوع مورد نظر است.

نگرش دارای دو بعد اساسی زیر است:

۱. آمادگی درونی بالفعل برای انجام کار

۲. گرایش یا جهت‌گیری مثبت یا منفی در برابر یک امر اجتماعی اعم از اشخاص، گروهها یا اشیاء.

آلپورت^۱ نگرش را عبارت از آمادگی ذهنی و عصبی می‌داند که با تجربه سازمان می‌یابد و بر واکنشهای فرد نسبت به تمامی موضوعها و موقعیتهای وابسته به نگرش تأثیر مستقیم و پویا بر جای می‌گذارد. (ستوده ۱۳۷۳ به نقل از گراس ۱۹۹۲: ۵۱۵).

مایرز^۲ نگرش را واکنش مطلوب یا نامطلوب می‌داند که در باورها، احساسها یا فهم رفتار کسی یا چیزی ابراز می‌شود (مایرز، ۱۹۸۸: ۴۲۳).

تعریف روزنبرگ و هاوولد^۳ در خصوص نگرش چنین است که «نگرش عبارت است از تمایل قبلی برای پاسخ دادن به یک سلسله محرکات به یاری یک سلسله پاسخهای مشخص؛ این پاسخها به صورت عاطفی (احساس دوست داشتن یا دوست نداشتن)، شناختی (اعتقادات، عقاید و اندیشه‌های مربوط به ایجاد نگرش) و رفتار (مقاصد رفتاری یا تمایل نسبت به انجام کار) مشخص می‌شود».

«ترکیب شناختها، احساسها و آمادگی برای عمل نسبت به یک چیز معین را، نگرش شخص نسبت به آن چیز می‌گویند» (صناعی، ۱۳۴۷ به نقل از شکرکن ۱۳۷۱: ۳).

«نگرش یک حالت روانی و عصبی آمادگی است که از طریق تجربه سازمان یافته و تأثیری هدایتی یا پویا بر پاسخهای فرد در برابر کلیه اشیاء یا موقعیتهایی که به آن مربوط می‌شود، دارد (آلپورت، ۱۹۳۵، به نقل از شکرکن، همان).

«نگرش عبارت است از واکنش عصبی مثبت یا منفی نسبت به یک معنی انتزاعی یا شیء ملموس» (بروولد، ۱۹۷۰، به نقل از شکرکن، همان).

1. Allport

2. Myers

3. Rosenberg and Hoveland.

«نگرش نظامی با دوام است که شامل یک عنصر شناختی، یک عنصر احساسی و یک تمایل برای عمل است» (فریدمن و همکاران، ۱۹۷۰، به نقل از شکرکن، همان).

به طور کلی نگرشها عبارتند از دوست داشتن یا دوست نداشتن موقعیتهای، اشیاء، اشخاص، گروهها و هر جنبه مشخصی از محیط و از جمله اندیشه‌های انتزاعی و خط‌مشی‌های اجتماعی. با اینکه نگرشها زبان احساسات محسوب می‌شود؛ اما باشناخته‌های ما به ویژه اعتقادات ما درباره پدیده مورد نظر پیوند نزدیک دارد. به علاوه نگرشها با اعمالی که در ارتباط با موضوع نگرشهای خود انجام می‌دهیم، ارتباط دارد.

بنابراین روانشناسان اجتماعی، نگرشها را به عنوان نظام سه جزئی زیر مطالعه می‌کنند:

۱. عنصر شناختی^۱: شامل اعتقادات و باورهای مشخصی درباره یک شیء یا اندیشه.

۲. عنصر احساسی یا عاطفی^۲: نوعی پیوند بین نگرش با احساس عاطفی.

۳. عنصر رفتاری^۳: تمایل به عمل و آمادگی برای پاسخگویی به شیوه‌های خاص رفتار.

ابعاد نگرش

هر یک از عناصر سه گانه نگرش خود دارای دو بعد دیگر است:

۱. نیرومندی یا شدت^۴ ۲. درجه پیچیدگی^۵

نیرومندی یا شدت، ترکیب جهت و نیرومندی نگرش نسبت به هر یک از عناصر ذکر شده است. مثلاً در مورد عنصر شناختی شخص ممکن است با موضوعی کاملاً موافق بوده یا کاملاً مخالف باشد. در مورد عنصر عاطفی ممکن است عاطفه‌ای کاملاً مثبت یا کاملاً منفی نسبت به موضوع نگرش داشته باشد و بنابراین نسبت به آن عشق نامشروط یا نفرت زیاد بورزد. در مورد عنصر آمادگی برای رفتار ممکن است شخص آماده حمایت یا آماده حمله به موضوع نگرش باشد.

هر سه عنصر نگرش از منظر درجه پیچیدگی نیز متغیرند. مثلاً در بعد شناختی اطلاعات شخص در مورد موضوع نگرش ممکن است بسیار ساده و یک تصویر کلی از پدیده مورد نظر باشد یا مجموعه‌ای از اطلاعات

1. Cognitive
2. emotional
3. Actional
4. intensity
5. Multiplicity

پیچیده را در برگیرد. در بعد عاطفی ممکن است از یک علاقه یا نفرت ساده تا علاقه و نفرت‌های پیچیده گوناگون تشکیل شود و در بعد رفتاری نیز از یک رفتار ساده در قبال موضوع نگرش تا رفتار پیچیده را در برگیرد.

تحقیقات گوناگون تایید کرده‌اند که عنصر عاطفی در نگرشها، بادوام‌تر و اصلی‌تر از عنصر شناختی است. به عبارتی فرد ممکن است در خصوص موضوع نگرش (در اینجا دین) اطلاعات و دانسته‌های زیاد و پیچیده‌ای داشته باشد. با وجود این عنصر ارزشیابانه نگرش تعیین‌کننده اصلی رفتار است و آنچه بیش از همه رفتار فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد، ارزشیابی کلی و احساس کلی است که فرد نسبت به موضوع نگرش دارد.

تعریف دین

دین در لغت به معانی گوناگونی از جمله جزا، اطاعت، قهر، غلبه، عادت، انقیاد، خضوع، پیروی و مانند آنها آمده است و در قرآن نیز آیاتی موجود است که از آنها معنای جزا، شریعت، قانون، اطاعت و بندگی مستفاد می‌شود (حسینی، ۱۳۷۴: ۵۳).

در معانی اصطلاحی دین آمده است: دین مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی است که برای اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسانها باشد. دین مجموعه (سیستم) حقایقی هماهنگ و متناسب از نظامهای فکری (عقاید و معارف)، نظام ارزشی (قوانین و احکام) و نظام پرورشی (دستورات اخلاقی و اجتماعی) است که در قلمرو ابعاد تاریخی فردی و اجتماعی از جانب پروردگار برای سرپرستی و هدایت انسانها در مسیر رشد و کمال ارسال می‌گردد (همان: ۵۲).

تعاریف دین آنقدر متعدد و متنوع است که حتی ارائه فهرست ناقصی از آنها غیرممکن است (الیاده، ۱۳۷۵: ۶۰). اگر تعاریف موجود از دین و نقض و ابهامهای پیرامون آنها استقراء شود، درمی‌یابیم که تعریف دین بسیار دشوار است؛ چون اولاً دین پدیده‌ای است پیچیده و برخوردار از ابعاد متنوع، ثانیاً مصادیق از تنوع و اختلاف زیادی برخوردارند تا آنجا که عملاً نمی‌توان دو مصداق از دین که از همه جهات مشترک باشند، کنار هم نشانند. مضافاً این که در مورد خود مصداقها نیز اتفاق نظر وجود ندارد. ثالثاً مفهوم دین اساساً از مفاهیم ماهوی نیست تا بتوان تعریفی حقیقی و مشتمل بر جنس و فصل از آن ارائه داد (فناهی، ۱۳۷۵: ۱۰۸).

تلقیهای رایج در مورد دین گاهی به نحو پیشین و بر مبنای تأملات شخصی با ملاحظات درون دینی حاصل شده و گاهی به نحو پسین و بر مبنای ملاحظات ساختاری یا پدیدار شناسانه پدید آمده است. این تلقیها بسیار متنوعند؛ اما می توان در میان آنها نوعی «شبهت خانوادگی» ملاحظه کرد. بر مبنای این امر می توان «دین» را به نحو بسیار کلی، مجموعه ای از اعتقادات، احساسات و اعمال (فردی و جمعی) دانست که حول مفهوم حقیقت غایی (یا امر مقدس) سامان یافته است. این حقیقت غایی را می توان بر حسب تفاوت ادیان با یکدیگر، واحد یا متکثر، متشخص یا نامتشخص، الوهی یا غیر الوهی و نظیر آن تلقی کرد (پترسون، ۱۳۷۷: ۲۰).

در بررسی حاضر نیز دین در معنای عام آن مورد نظر قرار گرفته است و نگرش به دین بر اساس اجزای سه گانه آن عبارتند از:

عنصر شناختی، شامل اعتقادات و باورهای شخص درباره دین و عناصر اساسی آن؛ عنصر احساسی یا عاطفی، یعنی احساس و عاطفه شخص نسبت به دین و عناصر اساسی آن؛ و عنصر رفتاری یعنی تمایل به عمل و آمادگی رفتار دینی در حیطه های گوناگون.

این طبقه بندی از عناصر سه گانه نگرش در خصوص دین، قرابت مفهومی زیادی با تعریف ایمان و وجوه سه گانه (معرفتی، ارادی یا رفتار دینی و عاطفی) آن دارد.

روش شناسی

جامعه آماری و نمونه تحقیق

جامعه آماری این پژوهش، جوانان ۱۹-۲۹ ساله ساکن در شهر مشهد و نمونه تحقیق ۵۱۹ نفر می باشد. جهت تعیین و تخصیص حجم نمونه در طبقات مختلف، از روش نمونه گیری طبقه ای استفاده شده است و در طبقه بندی، معیار جنسیت و رتبه اقتصادی - اجتماعی بلوک لحاظ شده است. از آنجا که واریانس متغیر نگرش به دین در این پژوهش مهم تر تلقی می شود، بر اساس واریانس این متغیر در تحقیق مقدماتی، جهت برآورد میانگین نگرش به دین (مقیاس مجموع نمرات ۱۰۲-۳۴) در جامعه آماری مورد نظر می توان میانگین امتیاز نگرش به دین حاصل از نمونه گیری طبقه ای متناسب (با حجم ۵۱۹ نفر) را با اطمینان ۹۵ درصد و با کران خطای

۴/۴ قابل تعمیم به جامعه آماری دانست. به عبارتی میانگین حاصله نگرش به دین در این مقیاس، با کران خطای $(B = 4/4)$ در کل جامعه آماری بین $94 \leq 89/6 \leq 85/2$ برآورد خواهد شد.

متغیرهای پژوهش و شیوه سنجش

پژوهش حاضر در سطح توصیف و طبقه‌بندی و واحد تحلیل فرد می‌باشد. متغیر اساسی پژوهش، نگرش به دین است و تغییرات نگرش بر اساس چند متغیر پیشینه‌ای (سن، جنس، خاستگاه اجتماعی یا محل تولد) و متغیرهای منابع کسب اطلاعات دینی، تبلیغات و عملکرد حکومت دینی، پابندی دینی یا دینداری خانواده و دوستان صمیمی، که در واقع پیامد نوع نگرش به دین می‌باشد، طبقه‌بندی شده است. بر اساس تعاریف مفهومی از نگرش، بعد شناختی نگرش، ناظر بر باورها و اعتقادات فرد در خصوص دین است که مؤلفه‌های چندگانه آن میزان اعتقاد به عالم غیب و ماوراءالطبیعه، پذیرش دستورات دینی، باور به نقش ایمان دینی در موفقیت، احساس سعادت، رضایت از زندگی و پابندی به ارزشهای اخلاقی تعیین شد.

پاسخها بر اساس شیوه لیکرت نمره گذاری شده و آلفای کراباخ برای مقیاس بعد شناختی با ده گویه معادل ۰/۸۱ محاسبه شد.

بعد عاطفی نگرش، نوع احساسات (خوشایند یا ناخوشایند) و عواطف فرد نسبت به دین و مؤلفه‌های اساسی آن است. مؤلفه‌های احساس نزدیکی داشتن با خداوند، اعتقاد دینی و احساس معنا در زندگی، احساس گناه، احساس ترس و باور به آخرت، اعتماد به نفس و امیدواری به لطف خدا، احساس مثبت نسبت به دعا و ارتباط با خدا جهت سنجش انتخاب شد.

پاسخها بر اساس شیوه لیکرت نمره گذاری شده و آلفای کراباخ برای مقیاس بعد عاطفی با یازده گویه معادل ۰/۷۳ محاسبه شد.

بعد آمادگی رفتاری، آمادگی فرد برای رفتار دینی است. و مؤلفه‌های چندگانه آن، تمایل به شرکت در مراسم مذهبی، لحاظ نمودن ملاک دینداری در انتخاب همسر، دوست، معاشرتهای اجتماعی، آمادگی برای تشویق دیگران به رعایت احکام و ارزشهای دینی، آمادگی برای کمک مالی در برنامه‌های دینی، علاقه‌مندی به

مطالعه کتب دینی، شرکت در کلاسهای آموزش دینی، همراه داشتن کتب دینی در سفر، اهمیت ملاک حلال بودن درآمد در انتخاب شغل تعیین گردید.

پاسخها بر اساس شیوه لیکرت نمره گذاری شد و آلفای کرانباخ برای مقیاس بعد آمادگی رفتاری با ده گویه معادل ۰/۸۲ محاسبه شد. همچنین آلفای کرانباخ برای مقیاس نگرش به دین (جمع سه خرده مقیاس) با سی و یک گویه معادل ۰/۸۹ است.

نتایج

توصیف وجه شناختی نگرش به دین

توزیع فراوانی باورها و اعتقادات پاسخگویان در خصوص دین و پاسخها به ده گویه مذکور در جدول ۱ مشاهده می شود. توزیع فراوانی گویه‌ها نشان می دهد که در بین گویه‌های مثبت، بیشترین موافقت پاسخگویان با گویه ردیف هشتم، «دین موجب پابندی بیشتر به ارزشهای اخلاقی می شود» است. ۸۲/۹ درصد پاسخگویان موافقت که دین موجب پابندی بیشتر به ارزشهای اخلاقی می شود. ۷۹ درصد موافقت که صرف نظر از رفاه مادی، بدون اعتقاد مذهبی سعادت مند نیستند. ۷۷/۲ درصد موافقت که «از دستورات دینی باید اطاعت کرد حتی اگر به ضرر آدم باشد».

در بین گویه‌های منفی، گویه «خیلی وقتها به نظرم می رسد مسائل و احکام دینی با فهم من جور در نمی آید»، بیشتر از سایر گویه‌های منفی مورد موافقت پاسخگویان قرار دارد. ۵۵/۹ درصد موافق و تا حدی موافق، و ۴۳/۶ درصد مخالف یا تا حدی مخالفند.

در مرتبه بعد نسبت به گویه «گاهی اوقات احساس می کنم اعتقادات دینی برایم دست و پاگیر است» از سوی ۳۱ درصد موافقت و ۶۸/۶ درصد مخالفت ابراز شده است.

بررسی نسبت موافقین و مخالفین در بین گویه‌های وجه شناختی نشان می دهد که فقط در یک گویه اختلاف رأی بیشتری مشاهده می شود. درباره گویه «خیلی وقتها به نظرم می رسد مسائل و احکام دینی با فهم من جور در نمی آید»، از سوی ۵۵/۹ درصد موافقت و ۴۳/۶ درصد مخالفت ابراز شده است.

از مجموع پاسخهای افراد به ده گویه مذکور، خرده مقیاس شناختی نگرش به دین (پس از هم جهت کردن گویه‌ها) با دامنه تغییرات بین ۴۰-۱۰ ساخته شد. میانگین امتیاز ۳۴/۲۹، میانه ۳۶ و انحراف معیار آن ۵/۴۸ می‌باشد. چولگی ۱/۶۰۸-، و کشیدگی ۲/۸۸ است. چولگی منفی توزیع فراوانی نیز این امر را نشان می‌دهد که تعداد خیلی از افراد در این مقیاس نمره کم کسب کرده و در مقابل تعداد زیادی حداکثر نمره را بدست آورده‌اند. کشیدگی نیز نشانه تیزتر بودن منحنی از حد نرمال و زیاد بودن فراوانی امتیازات بالای مقیاس می‌باشد. طبقه‌بندی مجموع امتیازات پاسخ‌گویان به گویه‌های وجه شناختی در چهار گروه نشان می‌دهد که ۶۶/۹ درصد پاسخگویان موضع شناختی کاملاً مثبت، ۲۵ درصد موضع مثبت، ۶ درصد منفی و فقط ۲/۲ درصد موضع بسیار منفی دارند.

جدول ۱- توزیع فراوانی پاسخ به گویه‌های وجه شناختی نگرش به دین

ردیف	متن گویه	مواقف ۴		تأحدی مواقف ۳		تأحدی مواقف ۲		مخالق ۱		میانگین
		ف. مطلق	ف. درصدی	ف. مطلق	ف. درصدی	ف. مطلق	ف. درصدی	ف. مطلق	ف. درصدی	
۱	دین موجب باینندی بیشتر به ارزشهای اخلاقی می‌شود. (+)	۴۲۶	۸۲/۹	۶۱	۱۱/۹	۱۰	۱/۹	۱۶	۳/۱	۳۷۵
۲	معتقدم اگر موقبتی در زندگی داشته‌ام به خاطر ایمان دینی‌ام بوده است. (+)	۳۹۷	۷۷/۲	۷۵	۱۴/۶	۱۲	۲/۳	۳۰	۵/۸	۳۶۳
۳	فکر می‌کنم اعتقادات مذهبی به من کمک کرده است تا از زندگی‌ام راضی باشم. (+)	۳۶۲	۷۰/۴	۱۱۴	۲۲/۲	۱۸	۳/۵	۲۰	۳/۹	۳۵۹
۴	فکر می‌کنم از دستورات دینی باید اطاعت کرد، حتی اگر به ضرر آدم باشد. (+)	۳۷۴	۵۳/۳	۸۷	۱۶/۹	۶۱	۱۱/۹	۸۸	۱۷/۱	۳۰۷
۵	معتقدم هر چقدر از نظر مادی مرفه باشم بدون اعتقاد مذهبی، آدم سعادتمندی نیستم. (+)	۴۰۶	۷۹	۵۴	۱۰/۵	۲۱	۴/۱	۳۱	۶	۲۶۲
۶	خیلی وقتها به نظرم می‌رسد مسائل و احکام دینی با فهم من جور در نمی‌آید. (-)	۱۳۴	۲۶/۱	۱۵۳	۲۹/۸	۵۷	۱۱/۱	۱۶۷	۳۲/۵	۲۵۰
۷	گاهی اوقات احساس می‌کنم اعتقادات دینی برایم دست و پاگیر است. (-)	۶۳	۱۲/۳	۹۶	۱۸/۷	۴۳	۸/۴	۳۱۰	۶۰/۳	۱۸۲
۸	گاهی فکر می‌کنم اصلاً دین هیچ مشکلی را از مردم حل نمی‌کند. (-)	۲۷	۵/۳	۴۷	۹/۱	۶۰	۱۱/۷	۳۸۰	۷۳/۹	۱۴۶

۱۳۹	۸۰/۵	۴۱۳	۶/۴	۳۳	۶/۲	۳۲	۶/۸	۳۵	مذهب را قدرتمندان ساخته‌اند تا با آن مردم را فریب دهند و حکومت کنند. (-)	۹
۱۰۲۴	۸۷/۷	۴۵۱	۴/۳	۲۲	۳/۷	۱۹	۴/۱	۲۱	فکر می‌کنم دین ساخته ذهن خود انسانهاست و چیزی به اسم عالم غیب یا ماوراءالطبیعه وجود ندارد. (-)	۱۰

وجه عاطفی نگرش به دین

همانطور که در جدول ۲ مشهود است عموم گویه‌های این وجه مورد موافقت اکثریت پاسخگویان قرار دارد و نسبت مخالفت با گویه‌ها بسیار ناچیز است.

جدول ۲- توزیع فراوانی پاسخ به گویه‌های وجه عاطفی نگرش به دین

ردیف	متن گویه	موافقم ۳		بی‌تایید ۲		مخالقم ۱		کل		میانگین
		ف. مطلق	ف. درصدی	ف. مطلق	ف. درصدی	ف. مطلق	ف. درصدی	ف. مطلق	ف. درصدی	
۱	اعتقاد به لطف خدا، به من اعتماد به نفس و امیدواری می‌بخشد. (+)	۹۳	۴۷۸	۳۰	۵/۸	۴	۰/۸	۵۱۲	۹۹/۶	۲۰۹۳
۲	خدا را بر تمام اعمالم ناظر می‌دانم. (+)	۹۱/۶	۴۷۱	۳۶	۷	۶	۱/۲	۵۱۳	۹۹/۸	۲۰۹۱
۳	پناه بردن به خدا ترس را از من دور می‌کند. (+)	۹۰/۷	۴۶۶	۴۵	۸/۸	۳	۰/۶	۵۱۴	۱۰۰	۲۰۹۰
۴	یاد خدا باعث می‌شود احساس تنهایی نکنم. (+)	۸۹/۷	۴۶۱	۴۸	۹/۳	۵	۱	۵۱۴	۱۰۰	۲۰۸۹
۵	خدا را دوست دارم و خود را با او نزدیک احساس می‌کنم. (+)	۸۷/۹	۴۵۲	۵۹	۱۱/۵	۳	۰/۶	۵۱۴	۱۰۰	۲۰۸۷
۶	فکر می‌کنم بدون اعتقادات دینی زندگی پوچ و بی‌معنی خواهد شد. (+)	۸۲/۹	۴۲۶	۶۱	۱۱/۹	۲۷	۵/۳	۵۱۴	۱۰۰	۲۰۷۸
۷	باور به آخرت سبب می‌شود مشکلات زندگی را راحت‌تر تحمل کنم. (+)	۸۰/۲	۴۱۲	۷۹	۱۵/۴	۲۲	۴/۳	۵۱۳	۹۹/۸	۲۰۷۶

ردیف	متن گویه	مواقف ۳		بینابین ۲		مخالفم ۱		کل		میانگین
		ف. مطلق	ف. درصدی	ف. مطلق	ف. درصدی	ف. مطلق	ف. درصدی	ف. مطلق	ف. درصدی	
۸	از احساس گناه نگرانم و از خدا می‌خواهم برای جبران گناه به من کمک کند. (+)	۳۶۷	۷۱/۴	۸۴	۱۶/۳	۵۴	۱۰/۵	۵۰۵	۹۷/۲	۲،۶۲
۹	اغلب احساس ترس از خدا به من دست می‌دهد. (+)	۳۴۰	۶۶/۱	۱۳۵	۲۶/۳	۲۹	۷/۶	۵۱۴	۱۰۰	۲،۵۹
۱۰	یاد آخرت باعث می‌شود احساس ترس از مرگ نکتم. (+)	۳۴۸	۶۷/۷	۹۶	۱۸/۷	۶۹	۱۳/۴	۵۱۳	۹۹/۸	۲،۵۴
۱۱	فکر نمی‌کنم دعا کمکی به رفع حوائج و مشکلات آدم بکند. (-)	۳۸	۷/۴	۵۶	۱۰/۹	۴۲۰	۸۱/۷	۵۱۴	۱۰۰	۱،۲۶

۸۹ درصد «خدا را دوست داشته و احساس نزدیکی به او دارند» و ۸۲/۹ درصد زندگی بدون اعتقادات دینی را پوچ و بی‌معنی می‌دانند. ۸۹/۷ درصد معتقدند یاد خدا باعث می‌شود احساس تنهایی نکنند و ۹۰/۷ درصد ابراز داشته‌اند که پناه بردن به خدا ترس را از آنان دور می‌کند.

۸۰/۲ درصد معتقدند باور به آخرت سبب می‌شود مشکلات زندگی را راحت‌تر تحمل کنند و ۹۳ درصد اعتقاد به لطف خدا را سبب اعتماد به نفس و امیدواری خود می‌دانند.

۹۱/۶ درصد خدا را بر تمام اعمالشان ناظر دانسته و ۸۱/۷ درصد به نقش دعا در رفع مشکلات باور دارند. بررسی نسبت موافقین و مخالفین در پاسخ به گویه‌های وجه عاطفی نگرش، مؤید آن است که در عموم گویه‌ها نسبت زیاده‌تری از پاسخگویان عاطفه مثبت ابراز کرده و گویه‌ای که بتوان به نوعی در آن نظرات متضاد و اختلاف رأی مشاهده نمود، وجود ندارد.

دامنه تغییرات (مقیاس) بعد عاطفی بین ۱۱ تا ۳۳، میانگین ۳۰/۵، میانه ۳۱ و انحراف معیار ۲۲/۸، چولگی منفی ۲/۱۳- و کشیدگی ۶/۶۹ است.

طبقه‌بندی امتیازات مقیاس بعد عاطفی در سه گروه نشان می‌دهد که ۹۶ درصد پاسخگویان دارای موضع عاطفی مثبت، ۳ درصد بینابین و فقط ۱ درصد آنان دارای موضع عاطفی منفی هستند.

جدول ۳- توزیع فراوانی خرده مقیاس عاطفی نگرش به دین

دامنه امتیازات	ف.مطلق	ف.درصدی	درصد معتبر
۱۱-۱۴ (بسیار منفی)	۲	۰,۴	۰,۴
۱۵-۱۸ (منفی)	۳	۰,۶	۰,۶
۱۹-۲۳ (متوسط)	۱۵	۲,۹	۳
۲۴-۲۷ (مثبت)	۱۰۵	۲۰,۴	۲۱
۲۸-۳۳ (بسیار مثبت)	۳۷۵	۷۳	۷۵
جمع	۵۰۰	۹۷,۳	۱۰۰
بی جواب	۱۴	۲,۷	-
کل	۵۱۴	۱۰۰	-

وجه آمادگی رفتاری نگرش به دین

توزیع فراوانی پاسخ به گویه های وجه آمادگی رفتاری (جدول ۴)، نشان می دهد در بین گویه های مثبت، نسبت به گویه ردیف پنجم جدول، «اگر بخواهم شغلی انتخاب کنم، مهمترین معیار من حلال بودن درآمد آن است» از سوی ۸۷/۷ درصد موضع مثبت اتخاذ شده است. در مرتبه بعد نسبت به گویه چهارم مبنی بر کمک مالی جهت انجام برنامه مذهبی از سوی ۷۷ درصد و گویه تدین فرد ملاک اصلی انتخاب همسر است از سوی ۷۲/۸ موضع مثبت ابراز شده است. در بین گویه های مثبت، خواندن دعا و کتب دینی در مرتبه آخر قرار دارد.

جدول ۴- توزیع فراوانی پاسخ به گویه های وجه آمادگی رفتاری نگرش به دین

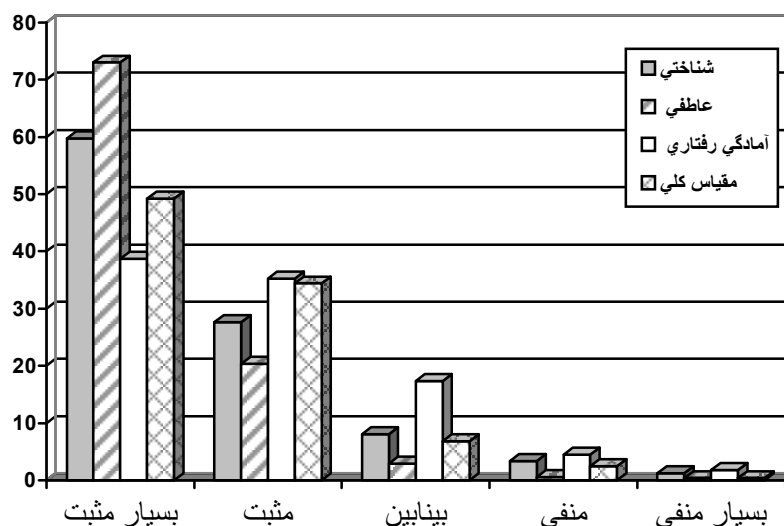
ردیف	متن گویه	مواقف (۳)		بینابین (۲)		مخالقم (۱)		کل		میانگین
		ف.مطلق	ف.درصدی	ف.مطلق	ف.درصدی	ف.مطلق	ف.درصدی	ف.معتبر	ف.درصدی	
۱	اگر بخواهم شغلی انتخاب کنم مهمترین معیار من حلال بودن درآمد آن شغل است. (+)	۴۵۱	۸۷/۷	۴۹	۹/۵	۱۴	۲/۷	۵۱۴	۱۰۰	۲,۸۵
۲	اگر برای انجام یک برنامه مذهبی به کمک مالی من نیاز باشد، در صورتی که بتوانم حتماً کمک می کنم (+)	۳۹۶	۷۷	۹۵	۱۸/۵	۲۱	۴/۱	۵۱۲	۹۹/۶	۲,۷۳
۳	اگر بخواهم ازدواج کنم تدین فرد ملاک اصلی	۳۷۴	۷۲/۸	۱۱۰	۲۱/۴	۳۰	۵/۸	۵۱۴	۱۰۰	۲,۶۹

ردیف	متن گویه	۴۷/۵	۳۳۳	۴۱/۲	۵۸	۱۱/۳	۵۱۴	۱۰۰	۲۵۳۶
۴	من در انتخاب همسر است (+) هرگاه فرصتی داشته باشم آن را صرف رفتن به زیارت یا شرکت در مراسم مذهبی می‌کنم (+)	۲۴۴	۳۳۳	۴۱/۲	۵۸	۱۱/۳	۵۱۴	۱۰۰	۲۵۳۶
۵	اگر بخواهم به سفر بروم و کتابی همراه داشته باشم، ترجیح می‌دهم کتاب دینی (قرآن، نهج البلاغه، صحیفه، کتاب دعا و...) باشد (+)	۲۱۹	۲۱۶	۴۲	۷۹	۱۵/۴	۵۱۴	۱۰۰	۲۵۲۷
۶	از هر فرصتی برای خواندن دعا، کتب دینی و زیارتنامه استفاده می‌کنم (+)	۲۰۲	۲۵۱	۴۸/۸	۶۱	۱۱/۹	۵۱۴	۱۰۰	۲۵۲۷
۷	تمایلی به شرکت در کلاسهای آموزش دینی ندارم (-)	۹۳	۱۶۸	۳۲/۷	۲۴۳	۴۷/۳	۵۰۴	۹۸/۱	۱۰۷۰
۸	تشویق دیگران به رعایت احکام و ارزشهای دینی را وظیفه خود نمی‌دانم (-)	۹۰	۱۷۳	۳۳/۷	۲۴۹	۴۸/۴	۵۱۲	۹۹/۶	۱۰۶۹
۹	اگر بخواهم دوستی انتخاب کنم، ایمان مذهبی فرد مورد نظر چندان برایم مهم نیست (-)	۶۳	۱۲۳	۳۳/۹	۳۲۸	۶۳/۸	۵۱۴	۱۰۰	۱۰۴۸
۱۰	ارتباط با آدمهای پولدار را به ارتباط با آدمهای متدین ترجیح می‌دهم (-)	۳۷	۱۵۰	۲۹/۲	۳۳۶	۶۳/۴	۵۱۳	۹۹/۸	۱۰۴۴

بررسی نسبت موافقین و مخالفین در بین گویه‌های آمادگی رفتاری نشان می‌دهد در پنج گویه نسبت به سایر گویه‌ها اختلاف رای بیشتری مشاهده می‌شود. پنج گویه مذکور در جدول ۵ نشان داده شده است.

جدول ۵- نسبت موافقین و مخالفین در پنج گویه وجه آمادگی رفتاری نگرش به دین

ردیف	متن گویه	موافق	مخالف	نسبت مخالف به موافق
۱	هرگاه فرصتی داشته باشم آن را صرف رفتن به زیارت یا شرکت در مراسم مذهبی می‌کنم	۱۷،۵	۴۸،۴	۲،۸
۲	تشویق دیگران به رعایت احکام و ارزشهای دینی را وظیفه خود نمی‌دانم تمایلی به شرکت در کلاسهای آموزش دینی ندارم	۴۷،۵	۱۱،۳	-۴،۳
۳	اگر بخواهم به سفر بروم و کتابی همراه داشته باشم، ترجیح می‌دهم کتاب دینی	۱۸،۱	۴۷،۳	۲،۶
۴	(قرآن، نهج البلاغه، صحیفه، کتاب دعا و...) باشد	۴۲،۶	۵،۴	۲،۸
	از هر فرصتی برای خواندن دعا، کتب دینی و زیارتنامه استفاده می‌کنم	۳۹،۲	۱۱،۹	۳،۳

میزان همسویی وجوه نگرش

جهت بررسی میزان همسویی بین وجوه سه گانه نگرش و تعیین نسبت هماهنگی یا عدم هماهنگی بین وجوه نگرش، از روش تحلیل خوشه^۱ (روش طبقه‌بندی ساده با تعداد خوشه‌های معین) استفاده شد. در این روش بایستی حداکثر تعداد طبقات (خوشه‌های) ممکن را محاسبه کرد. تعداد طبقات (C) تابع ساده‌ای از تعداد مقولات (K) روی ابعاد (D) است. با توجه به اینکه سه بعد اصلی وجود دارد و هر بعد دارای سه مقوله پاسخ است، حداکثر $C = k^d = 3^3 = 27$ طبقات ممکن ۲۷ طبقه برآورد می‌شود. به این ترتیب به لحاظ ریاضی می‌توان بیست و هفت طبقه منحصر به فرد تصور کرد. ابتدا نمرات خام افراد در سه مقیاس به نمره استاندارد (Z) تبدیل شد. سپس نمرات Z در هر مقیاس تبدیل به نمره T شد. بر این اساس میانگین نمرات هر بعد ۵۰ و انحراف معیار ۱۰ می‌شود. پس از آن برای هر مقیاس دو برش در نظر گرفته شد و هر مقیاس به سه مقوله منفی، متوسط، مثبت تقسیم شد. متوسط به اندازه یک واحد انحراف معیار از دو طرف میانگین تعریف شد (۶۰-۴۰)، منفی بیش از یک واحد انحراف معیار زیر میانگین (کمتر از ۴۰) و مثبت بیش از یک واحد انحراف معیار بالای میانگین (بیش از ۶۰) تعیین گردید. بر این اساس سه وجه نگرش، به سه بخش منفی، بینابین، مثبت تقسیم شد.

جهت تعیین خوشه‌های اصلی^۱، ملاک ۱/۵ درصد به عنوان ملاک رایج انتخاب شد (چلبی، ۱۳۸۱: ۲۵۸) بر این اساس در میان بیست و هفت طبقه، طبقاتی به عنوان خوشه‌های اصلی انتخاب می‌شوند که حداقل ۱/۵ درصد از کل موارد معتبر را در نمونه داشته باشند.

جدول ۶- مقایسه فراوانی طبقات براساس سه مقیاس شناختی، عاطفی و آمادگی رفتاری در خوشه‌های اصلی

درصد	فراوانی	طبقات امتیاز			ردیف
		شناختی	عاطفی	آمادگی رفتاری	
۵۰	۲۵۷	بینابین	بینابین	بینابین	۱
۱۰/۹	۵۶	بینابین	بینابین	مثبت	۲
۸/۸	۴۵	مثبت	بینابین	بینابین	۳
۵/۸	۳۰	مثبت	بینابین	مثبت	۴
۵/۳	۲۷	منفی	بینابین	بینابین	۵
۴/۹	۲۵	بینابین	بینابین	منفی	۶
۴/۹	۲۵	منفی	منفی	منفی	۷
۲/۱	۱۱	بینابین	منفی	منفی	۸
۱/۲	۶	منفی	بینابین	منفی	۹
۰/۴	۲	بینابین	منفی	مثبت	۱۰
۰/۴	۲	منفی	بینابین	مثبت	۱۱
۱۰۰	۵۱۳	جمع			

فراوانی افراد در بیست و هفت طبقه امتیاز در سه مقیاس شناختی، عاطفی و آمادگی رفتاری نشان می‌دهد که طبقه نما، طبقه‌ای است که افراد در هر مقیاس نمره بینابین دارند. این تعداد که ۲۵۷ نفر یا نیمی (از داده‌های معتبر) از پاسخگویان هستند، موضع شناختی، عاطفی و آمادگی رفتاری بینابین دارند. ۱۰/۹ درصد موضع عاطفی، شناختی بینابین و آمادگی عمل زیاد (مثبت) دارند. ۸/۸ درصد موضع شناختی مثبت و عاطفی و رفتاری

1. Core clusters.

بینابین، ۵/۸ درصد موضع شناختی، رفتاری مثبت و عاطفی بینابین ۵/۳ درصد موضع شناختی منفی و عاطفی رفتاری بینابین و ۴/۹ درصد نیز نسبت به هر سه مقیاس موضع منفی دارند. به این ترتیب خوشه‌های اصلی نگرش افراد هشت خوشه می‌باشد که به ترتیب نزولی در جدول مشاهده می‌شود. سه خوشه (۲ درصد) از فراوانی کم برخوردار بوده و سایر خوشه‌ها فاقد فراوانی می‌باشند.

تکثر نگرش به دین و وجوه سه گانه

تکثر^۱ یا پیچیدگی نگرش دلالت بر تعدد عناصر سازنده موضع یا نگرش افراد به موضوع یا سوژه نگرش است. در بررسی حاضر به منظور شناسایی پیچیدگی یا تکثر موضع افراد به دین، به طور قراردادی پیچیدگی موضع فرد، اتخاذ موضع مشخص و صریح (مثبت یا منفی) در برابر سی و یک گویه مقیاس نگرش به دین تعریف می‌شود. بر این اساس افرادی که در برابر یک گویه پاسخ مشخص نداده‌اند (بدون پاسخ / نمی‌دانم) و یا پاسخ بینابین را انتخاب کرده‌اند، درجه پیچیدگی نگرششان کمتر از کسانی است که نسبت به همه گویه‌ها پاسخ موافق یا مخالف داده‌اند. به همین ترتیب کسانی که نسبت به گویه‌های بیشتری پاسخ بینابین را برگزیده‌اند، درجه پیچیدگی نگرش آنان کمتر از کسانی است که نسبت به یک یا دو گویه موضع صریح اعلام نکرده‌اند. در جدول ۷ می‌توان بر این اساس توزیع فراوانی درجه پیچیدگی نگرش افراد به دین را مشاهده نمود. ۱۲/۱ درصد از پاسخگویان نسبت به همه گویه‌ها موضع صریح داشته‌اند. بنابراین ۱۲/۱ درصد بر اساس مقیاس حاضر نگرش کاملاً متکثر دارند. کمترین درجه تکثر در نمونه حاضر اعلام موضع نسبت به ده گویه می‌باشد. میانگین شاخص تکثر ۲۶/۴۸، میانه ۲۷ و نما ۲۹ می‌باشد. (انحراف معیار ۳/۴) به عبارتی به طور متوسط افراد نسبت به ۲۶/۴ گویه (از سی و یک گویه) موضع دارند.

جدول ۷- توزیع فراوانی درجه پیچیدگی یا تکثر نگرش به دین (مقیاس کلی)

درصد	فراوانی	تعداد گویه‌های پاسخ داده شده با حذف بینابین
۰/۲	۱	۱۰
۰/۲	۱	۱۶

1. multiplicity.

۲	۱۰	۱۷-۱۸
۳/۴	۱۷	۱۹-۲۰
۷/۶	۳۹	۲۱-۲۲
۱۳/۱	۶۷	۲۳-۲۴
۱۹/۱	۹۱	۲۵-۲۶
۲۰/۴	۱۰۵	۲۷-۲۸
۲۱/۹	۱۱۳	۲۹-۳۰
۱۲/۱	۶۲	۳۱
۱۰۰	۵۱۴	جمع

در بین سه وجه نگرش، بیشترین تکرار در وجه شناختی و کمترین آن در وجه آمادگی رفتاری مشاهده می‌شود به طوری که ۹۸/۸ درصد افراد نسبت به همه گویه‌های وجه شناختی موضع دارند. این نسبت در بین گویه‌های آمادگی رفتاری ۱۷/۷ درصد و در وجه عاطفی ۳۶/۶ درصد است. تعداد گویه‌های مقیاس شناختی و آمادگی رفتاری ده و مقیاس عاطفی یازده گویه می‌باشد.

جدول ۸- توزیع فراوانی درجه پیچیدگی یا تکثر بر حسب سه مقیاس

آمادگی رفتاری		عاطفی		شناختی		تعداد گویه‌های پاسخ داده شده با حذف پاسخ بینابین
ف.درصدی	ف.مطلق	ف.درصدی	ف.مطلق	ف.درصدی	ف.مطلق	
۳/۳	۱۷	۱/۳	۶	-	-	۰-۲
۲۳/۳	۱۲۱	۱/۴	۲۱	-	-	۳-۵
۴۲/۷	۲۱۹	۱۲/۲	۶۳	۰/۶	۳	۶-۸
۱۲/۸	۶۶	۱۴/۴	۷۴	۱/۴	۷	۹
۱۷/۷	۹۱	۳۱/۵	۱۶۲	۹۸/۸	۵،۴	۱۰
		۳۶/۶	۱۸۸			۱۱
۱۰۰	۵۱۴	۱۰۰	۵۱۴	۱۰۰	۵۱۴	جمع

بررسی وجوه تشابه و تمایز نگرش به دین و وجوه سه گانه آن بر حسب برخی متغیرهای پیشینه ای و وضعیت اقتصادی - اجتماعی

جهت مقایسه نگرش و اجزای سه گانه آن بر حسب جنس، وضع تاهل و خاستگاه اجتماعی، آزمون یومان ویتنی به کار گرفته شد.^۱

جدول ۹ نشان می‌دهد، میانگین رتبه‌ای مقیاس نگرش به دین در بین زنان و مردان از نظر آماری تفاوت معنی‌داری دارد. زنان در مقایسه با مردان نگرش مثبت‌تری به دین دارند. این تفاوت در خرده مقیاس آمادگی برای عمل دینی نیز به همین صورت مورد تأیید قرار گرفته است و زنان در مقایسه با مردان آمادگی بیشتری برای رفتار دینی دارند؛ اما تفاوت مشاهده شده در خرده مقیاس عاطفی و شناختی قابل تعمیم به جامعه آماری

۱. آزمون نرمال بودن توزیع (کولموگروف - اسمیرنوف) مؤید آن بود که هیچ یک از مقیاس‌های فوق واجد شرایط نرمال بودن توزیع نبودند، لذا از آزمون ناپارامتری (یومان ویتنی) جهت مقایسه نگرش در بین گروه‌های دو گانه استفاده شد.

نبوده و نمی توان تفاوت مشاهده شده در این بررسی را با اطمینان قابل قبول (۹۵ درصد اطمینان یا ۵٪ خطا) به جامعه آماری نسبت داد.

جدول ۹- مقایسه نگرش به دین و وجوه سه گانه آن بر حسب جنس

مقیاس	جنس	تعداد (N)	میانگین رتبه‌ای	UMANNWHITNY	Z	sig
شناختی	زن	۲۵۹	۲۶۴/۴۸	۲۸۷۹۱/۵۰۰	-۱/۸۱	۰/۰۷
	مرد	۲۴۵	۲۴۱/۱۶			
عاطفی	زن	۲۵۲	۲۶۲/۲۸	۲۸۳۲۷	-۱/۸۴	۰/۰۶۶
	مرد	۲۴۸	۲۳۸/۹۱			
آمادگی برای عمل	زن	۲۵۴	۲۶۹/۰۴	۲۶۹۱۳/۵	-۲/۷۶	۰/۰۰۶
	مرد	۲۴۷	۲۳۳/۴۶			
نگرش مقیاس کلی	زن	۲۴۲	۲۵۷/۹۲	۲۴۶۶۶	-۲/۷۲	۰/۰۰۷
	مرد	۲۳۷	۲۲۳/۵۱			

در جدول ۱۰ میانگین رتبه‌ای نگرش به دین و اجزای سه گانه آن در بین مجردین و متأهلین مشاهده می شود. آزمون آماری Z و سطح معنی داری مربوط به آن، مؤید آن است که متأهلین در مقایسه با مجردین در مقیاس نگرش به دین و اجزای سه گانه شناختی، عاطفی و آمادگی رفتاری، موضع مثبت تری نسبت به دین دارند.

جدول ۱۰- مقایسه نگرش به دین و وجوه سه گانه بر حسب وضعیت تأهل

مقیاس	جنس	تعداد (N)	میانگین رتبه‌ای	UMANNWHITNY	Z	sig
شناختی	مجرد	۳۰۷	۲۲۸۷	۲۲۹۴۸/۵	-۴/۴۳	۰/۰۰۰
	متأهل	۱۹۵	۲۸۷/۳۲			
عاطفی	مجرد	۳۰۳	۲۳۸/۵	۲۶۲۱۰/۵	-۲/۲۵	۰/۰۲
	متأهل	۱۹۶	۲۶۷/۸			
آمادگی برای عمل	مجرد	۳۰۴	۲۱۷/۲	۱۹۶۷۶	-۶/۳۷	۰/۰۰۰
	متأهل	۱۹۵	۳۰۱/۱			

نگرش مقیاس کلی	مجرد متأهل	۲۹۴ ۱۸۵	۲۱۳/۵ ۲۸۲/۱۴	۱۹۳۹۹/۵	-۵/۲۹	۰/۰۰۰
----------------	------------	------------	-----------------	---------	-------	-------

در جدول ۱۱ میانگین رتبه‌ای نگرش و اجزای سه گانه آن بر حسب محل تولد پاسخگو (شهر/روستا) مقایسه شده است. آزمون آماری مربوطه نشان می‌دهد، در وجه آمادگی رفتاری و مقیاس نگرش کلی، متولدین روستا موضع مثبت‌تری به دین دارند، این رابطه در جز احساسی و شناختی از نظر آماری قابل اعتنا نیست.

جدول ۱۱- مقایسه نگرش به دین و وجوه سه گانه بر حسب خاستگاه روستایی / شهری

مقیاس	جنس	تعداد (N)	میانگین رتبه‌ای	UMANNWHITNY	Z	sig
شناختی	شهر	۴۲۶	۲۴۸/۰۴	۱۴۷۱۳/۵	-۱/۶۱	۰/۱۰۶
	روستا	۷۸	۲۳۶/۹			
عاطفی	شهر	۴۲۱	۲۴۶/۷	۱۵۰۲۸	-۱/۳۸	۰/۱۶۷
	روستا	۷۹	۲۷۰/۸			
آمادگی رفتاری	شهر	۴۲۳	۲۴۲/۸	۱۳۰۳۵/۵	-۲/۹۵	۰/۰۰۳
	روستا	۷۸	۲۹۵/۴			
مقیاس کلی نگرش	شهر	۴۰۷	۲۳۶/۷	۱۲۰۷۵	-۲/۵۵	۰/۰۱
	روستا	۷۳	۲۷۸/۸			

جهت بررسی وجوه تشابه و تمایز به دین و اجزای سه گانه آن در بین گروه‌های چند گانه (سن، تحصیل، وضع فعالیت و...)، آزمون کراسکال والیس به کار گرفته شد. آزمون آماری مذکور مبتنی بر مقایسه رتبه‌ها در خرده گروه‌ها و آماره Chi-square و سطح معنی داری مربوطه در خرده گروه‌هاست. آماره مربوطه و سطح معنی داری آن مؤید این است که موضع سه گروه سنی نسبت به دین (مقیاس کلی)، وجه شناختی و آمادگی رفتاری متفاوت است. بدین نحو که گروه سنی ۲۹-۲۶ سال موضع مثبت‌تری داشته و هرچه به سمت گروه سنی جوان‌تر می‌رویم میانگین رتبه‌ای مقیاس (موضع مثبت) کاسته می‌شود. البته موضع سه گروه سنی در بخش شناختی کمی متفاوت است و به ترتیب گروه ۲۹-۲۶ سال، ۲۱-۱۸ سال و در مرحله آخر ۲۵-۲۲ سال

می‌باشند. آماره‌های جدول همچنین نشان می‌دهد که موضع احساسی سه گروه سنی نسبت به دین تفاوت قابل اعتنای آماری نداشته و تفاوت مشاهده شده در موضع افراد (مقیاس کلی) نسبت به دین و وجه شناختی و آمادگی رفتاری در جزء احساسی وجود ندارد.

جدول ۱۲- مقایسه نگرش به دین و وجوه سه گانه آن بر حسب گروه سنی

مقیاس	گروه سنی	تعداد (N)	میانگین رتبه‌ای	Chi-square (df)	sig
شناختی	۱۸-۲۱	۲۲۸	۲۴۴/۴	(۲) ۱۰/۸۱	۰/۰۰۴
	۲۲-۲۵	۱۶۶	۲۳۵/۴		
	۲۶-۲۹	۱۰۸	۲۹۱/۳		
عاطفی	۱۸-۲۱	۲۲۳	۲۴۸/۹	(۲) ۱/۶۹	۰/۴۳
	۲۲-۲۵	۱۶۹	۲۴۲/۱		
	۲۶-۲۹	۱۰۷	۲۶۴/۷		
آمادگی برای عمل	۱۸-۲۱	۲۲۱	۲۲۹/۸	(۲) ۹/۳۷	۰/۰۰۹
	۲۲-۲۵	۱۷۱	۲۵۷/۷		
	۲۶-۲۹	۱۰۷	۲۷۹/۵		
نگرش مقیاس کلی	۱۸-۲۱	۲۱۶	۲۲۶/۴	(۲) ۱۲/۳۳	۰/۰۰۲
	۲۲-۲۵	۱۶۱	۲۳۱/۴		
	۲۶-۲۹	۱۰۲	۲۸۲/۵		

مقایسه نگرش به دین و وجوه سه گانه آن در پنج گروه تحصیلی نشان می‌دهد که موضع جوانان به دین در معنای عام (مقیاس کلی) و وجوه سه گانه آن بر حسب میزان تحصیلات توزیع متفاوتی را دارا می‌باشد. در همه وجوه مذکور و مقیاس کلی، مثبت‌ترین موضع در گروه تحصیلی ابتدایی مشاهده می‌شود و به ترتیب هر چه بر میزان تحصیل افزوده می‌شود از میزان موضع مثبت در مقیاس مورد نظر کاسته می‌شود. در جدول ۱۳ می‌توان تفاوت میانگین رتبه‌ای را در پنج گروه تحصیلی مقایسه نمود.

جدول ۱۳- مقایسه نگرش به دین و وجوه سه گانه آن بر حسب میزان تحصیلات

مقیاس	میزان تحصیلات	تعداد (N)	میانگین رتبه‌ای	Chi-square(df)	sig
شناختی	ابتدایی	۳۶	۲۸۸٫۷	(۴) ۱۵/۹۳	۰/۰۰۳
	راهنمایی	۸۶	۲۷۲/۳		
	دیپلم	۲۴۱	۲۶۳/۱		
	فوق دیپلم	۶۱	۲۲۲/۴		
	لیسانس و بالاتر	۸۰	۲۰۷/۶		
عاطفی	ابتدایی	۳۵	۳۱۸/۳	(۴) ۳۱/۰۹۶	۰/۰۰۰
	راهنمایی	۸۷	۲۸۷/۱		
	دیپلم	۲۳۸	۲۵۳/۴		
	فوق دیپلم	۶۲	۲۲۹/۷		
	لیسانس و بالاتر	۷۸	۱۸۷/۸		
آمادگی برای عمل	ابتدایی	۳۵	۳۴۰/۱	(۴) ۵۲/۰۰۴	۰/۰۰۰
	راهنمایی	۸۷	۲۹۹/۷		
	دیپلم	۲۳۸	۲۵۳/۶		
	فوق دیپلم	۶۳	۲۲۹/۲		
	لیسانس و بالاتر	۷۸	۱۶۷/۳		
نگرش مقیاس کلی	ابتدایی	۳۴	۳۱۲/۰۱	(۴) ۳۹/۱۵	۰/۰۰
	راهنمایی	۸۲	۲۸۲/۶		
	دیپلم	۲۳۰	۲۴۵/۳		
	فوق دیپلم	۶۰	۲۱۱/۲۰		
	لیسانس و بالاتر	۷۴	۱۷۱/۲		

مقایسه نگرش به دین و وجوه سه گانه آن بر حسب وضع فعالیت در سه گروه زنان خانه دار، محصلین و دانشجویان و شاغلین نشان می‌دهد که موضع جوانان به دین در معنای عام (مقیاس کلی) و وجوه شناختی و آمادگی رفتاری بر حسب وضع فعالیت در سه گروه مذکور توزیع متفاوتی را دارا می‌باشد، به این روال که در موضع سه گروه نسبت به دین و وجه شناختی، زنان خانه دار، محصلین و دانشجویان و در رتبه آخر شاغلین قرار دارند. در جدول ۱۴ می‌توان تفاوت میانگین رتبه‌ای در سه گروه مذکور را مشاهده نمود. در وجه آمادگی

رفتاری ترتیب کمی متفاوت است؛ زنان خانه‌دار، شاغلین و در رتبه آخر محصلین و دانشجویان قرار دارند. به عبارتی در بعد آمادگی رفتاری محصلین و دانشجویان در رتبه آخر قرار دارند؛ اما در مقیاس کلی و بعد شناختی شاغلین در رتبه آخر و محصلین و دانشجویان در مرتبه وسط قرار گرفته‌اند.

مقایسه نگرش به دین و وجوه سه گانه آن در طبقات شش گانه درآمد سرانه (کمتر از ده هزار تومان تا بیش از ۵۱ هزار تومان)، توسط آزمون کراسکال والیس نشان می‌دهد که فقط موضع جوانان در وجه آمادگی رفتار دینی بر حسب میزان درآمد سرانه توزیع متفاوتی را دارا می‌باشد. مثبت‌ترین موضع رفتاری در گروه درآمد سرانه کم‌تر از ۱۰ هزار تومان و منفی‌ترین یا کمترین آمادگی رفتاری در گروه درآمد سرانه بیش از ۵۱ هزار تومان مشاهده می‌شود.

جدول ۱۴- مقایسه نگرش به دین و وجوه سه گانه آن بر حسب وضعیت فعالیت

مقیاس	وضع فعالیت	تعداد (N)	میانگین رتبه‌ای	Chi-square(df)	sig
شناختی	محصل-دانشجو	۲۱۶	۱۵۸٫۹	(۲)۷٫۱۲	۰/۰۲۸
	خانه دار	۱۱۰	۱۸۹٫۱		
	شاغل	۱۷۸	۱۴۸٫۷		
عاطفی	محصل-دانشجو	۲۰۹	۱۵۷٫۶۶	(۲)۴٫۳۴	۰/۱۱۴
	خانه دار	۱۱۰	۱۸۰٫۴		
	شاغل	۱۸۱	۱۶۵٫۵		
آمادگی برای عمل	محصل-دانشجو	۲۱۴	۱۴۸٫۰۳	(۲)۲۸٫۵۱۲	۰/۰۰۰
	خانه دار	۱۱۰	۲۰۷٫۴		
	شاغل	۱۷۷	۱۶۲٫۵		
نگرش مقیاس کلی	محصل-دانشجو	۲۰۷	۱۴۵٫۶	(۲)۱۹٫۲۱۸	۰/۰۰۰
	خانه دار	۱۰۴	۱۹۴٫۷		
	شاغل	۱۶۹	۱۲۹٫۳		
		۴۸۰			

یافته‌های دیگر

در این پژوهش علاوه بر متغیر اساسی تحقیق (نگرش به دین و وجوه سه گانه)، چند متغیر دیگر نیز به عنوان منابع کسب آگاهی و تجربه در خصوص موضوع نگرش مورد سنجش قرار گرفت. متغیرهای مذکور منابع کسب اطلاعات دینی، میزان مطالعه دینی، تلقی افراد از دینداری خانواده و خود و تلقی از تبلیغات دینی در جامعه است.

توزیع فراوانی منابع کسب اطلاعات دینی توسط جوانان نشان داد که مهم‌ترین منبع کسب اطلاعات دینی، خانواده (۴۸/۸ درصد) و پس از آن مطالعه کتابهای مذهبی (۲۲/۹ درصد) است. ۱۳/۶ درصد به آموزش رسمی توسط مدرسه، ۷/۹ درصد روحانیون، ۷ درصد رادیو و تلویزیون و ۲/۹ درصد به دوستان خود به عنوان منبع کسب اطلاعات دینی اشاره نموده‌اند.

بررسی ارتباط بین منابع کسب اطلاع دینی با نگرش به دین و وجوه سه گانه آن (آزمون کراسکال والیس) نشان می‌دهد که میانگین رتبه‌ای نگرش به دین و وجوه عاطفی و آمادگی رفتاری بر اساس منابع کسب اطلاع دینی متفاوت است. کسانی که به روحانیون به عنوان منبع کسب اطلاعات دینی اشاره کرده‌اند، موضع مثبت‌تری به دین دارند. بعد از آن به ترتیب کتابهای مذهبی، خانواده، آموزش مدرسه و در مرتبه آخر رادیو و تلویزیون قرار دارد. این تفاوت در بین وجوه احساسی و آمادگی رفتاری نیز به همین روال مشاهده می‌شود. از مجموع پاسخگویان، ۷۶/۸ درصد در زمینه دینی مطالعه دارند و ۲۳/۲ درصد ابراز داشته‌اند که هیچ‌گونه مطالعه‌ای ندارند. در بین کسانی که مطالعه دینی دارند، احکام با ۴۱/۱ درصد بیشترین نسبت را دارا می‌باشد؛ مطالعه تاریخی دینی با ۲۴/۹ و اعتقادی با ۱۹/۵ درصد به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

ارتباط بین مطالعه و عدم مطالعه کتابهای دینی با نگرش توسط آزمون مقایسه میانگین رتبه‌ای نشان می‌دهد کسانی که مطالعه دینی دارند، نسبت به کسانی که مطالعه ندارند نگرش مثبت‌تری به دین دارند. این ارتباط بین وجوه سه گانه نگرش نیز بر همین روال می‌باشد.

نظر پاسخگو در مورد میزان مذهبی بودن خانواده و صمیمی‌ترین دوست در مقیاس چهار قسمتی (۱ زیاد، ۲ تا حدی، ۳ کم، ۴ اصلاً) نشان می‌دهد میانگین میزان مذهبی دانستن خانواده، ۱/۷۱ و صمیمی‌ترین دوست ۱/۹۷ می‌باشد.

همچنین نظر پاسخگویان در مورد پابندی مذهبی به طور کلی در جامعه و تلقی از میزان مذهبی بودن خود در مقیاس چهار قسمتی (۱ زیاد، ۲ تا حدی، ۳ کم، ۴ اصلاً) نشان می‌دهد میانگین مذهبی تلقی کردن جامعه، ۲/۶ و میانگین مذهبی تلقی کردن خود ۲/۱ است. بنابر این پاسخگویان جامعه را به طور کلی از خودشان کمتر مذهبی دانسته‌اند.

دینداری^۱ یا پابندی فرد به دین به عنوان متغیر پیامدی نگرش یا موضع به دین تلقی می‌شود. از بین ابعاد چند گانه این سازه، دو بعد اساسی تر آن (بعد اعتقادی و باورهای اساسی فرد و بعد مناسکی یا عملی) مورد سنجش قرار گرفت. توزیع فراوانی پاسخ به سه گویه بعد اعتقادی نشان می‌دهد که ۹۳/۴ درصد به وجود آخرت و اصل معاد باور دارند؛ ۹۴/۷ درصد بر صحت قرآن به عنوان کتاب الهی باور داشته و ۹۲/۲ درصد نیز به اصل نبوت باور دارند.

همبستگی پیرسون بین بعد اعتقادی دینداری و نگرش به دین و وجوه سه گانه آن، مؤید همبستگی مثبت و متوسط ($r=0.41$ sig=0/000) بین موضع به دین و بعد اعتقادی دینداری است. میزان پابندی افراد به نماز و روزه به عنوان شاخص ترین مؤلفه‌های مناسک دینی سؤال شد. بررسی ارتباط بین پابندی عملی دینی با نگرش به دین و وجوه سه گانه آن (آزمون کراسکال والیس) نشان می‌دهد میانگین رتبه‌ای نگرش به دین و وجوه سه گانه آن در بین کسانی که پابندی کامل به نماز و روزه دارند مثبت تر از دو گروه دیگر است. هرچه از میزان پابندی کاسته می‌شود میانگین رتبه‌ای نگرش و وجوه سه گانه آن نیز کاهش می‌یابد (از موضع مثبت کاسته می‌شود).

تلقی پاسخگویان از تبلیغات دینی توسط پنج گویه مورد سنجش قرار گرفت. میانگین پاسخ به گویه‌ها در مقیاس ۱ تا ۳ (۱ مخالف، ۲ بی‌نابین، ۳ موافق) نشان داد میانگین پاسخ به گویه تبلیغ دینی مؤثر است و باعث جلب جوانان به دین می‌شود، ۲/۳۵؛ گویه فقط ظواهر تبلیغ می‌شود و حقایق مذهب مورد بی‌توجهی واقع می‌شود، در تبلیغات افراط می‌شود، ۲/۳۷؛ گویه تبلیغات فعلی از نظر محتوا خوب است ولی از نظر روش و ابزار اشکال دارد، ۱/۶۶ می‌باشد. موضع پاسخگویان در برابر گویه «تبلیغات به نحوی است که نه تنها موجب جلب مردم به

دین می شود بلکه آنان را از دین رویگردان می کند» به دو قطب تقسیم شده است، ۳۳/۷ درصد موافق این گویه و ۳۲/۵ مخالف آن و ۳۳/۲ نیز موضع بینابین دارند. از مجموع پاسخ افراد به گویه های تبلیغ دینی، شاخص دیدگاه پاسخگو در خصوص تبلیغ دینی ساخته شد. دامنه امتیازات بین ۱۲-۴ می باشد. میانگین ۷/۵۱، میانه ۷، اشتباه استاندارد میانگین ۰/۰۹۹ و انحراف معیار ۲،۲۵ است.

توزیع فراوانی امتیاز در مقیاس مذکور نشان داد ۴۰/۳ درصد نسبت به تبلیغات موجود موضع مثبت، ۳۸/۶ درصد موضع بینابین و ۲۱/۱ درصد موضع منفی دارند. بررسی رابطه همبستگی بین ارزیابی پاسخگو از تبلیغ دینی با نگرش به دین و وجوه سه گانه آن مؤید ارتباط متوسط و مثبت بین این دو متغیر است. هر چه فرد موضع مثبت تری به تبلیغات موجود داشته باشد، موضع مثبت تری به دین دارد و بالعکس ($r=0.41 \text{ sig}=0/000$). در بین وجوه سه گانه میزان همبستگی موضع فرد به تبلیغ دینی با وجه آمادگی رفتاری بیشتر است ($r=0.5 \text{ sig}=0/000$) و دو وجه دیگر شدت همبستگی کمتری (متوسط ضعیف) با موضع فرد به تبلیغ دینی دارند.

بحث و نتیجه گیری

بررسی مؤلفه های سه گانه نگرش به دین در بین جوانان ۱۹-۲۹ سال در شهر مشهد نشان داد، موضع جوانان به دین از حیث باورها (بعد شناختی) و اعتقادات صبغه مثبت دارد. ۸۷/۳ درصد موضع کاملاً مثبت یا مثبت، ۸/۱ بینابین و فقط ۴/۶ درصد موضع منفی یا بسیار منفی دارند. موضع پاسخگویان در برابر گویه های این بعد نشان داد فقط یک گویه مبنی بر اینکه «خیلی وقتها به نظرم می رسد مسائل و احکام دینی با فهم من جور در نمی آید» محل اختلاف رأی بیشتری است (۵۵/۹ درصد موافق و ۴۳/۶ درصد مخالف) و این امر با توجه به محدوده سنی نمونه تحقیق (جوانان) که شبهات و سؤالات در خصوص دلایل و توجیهات مبانی اعتقادی و دستورات دینی قاعدتاً بیشتر از سنین دیگر بروز و ظهور می یابد، مطابقت داشته و ضرورت توجه مبلغان و عالمان دینی در پاسخهای منطقی و با ادله کافی به پرسشهای جوانان را منعکس می سازد.

موضع عاطفی جوانان در برابر دین بیش از بعد شناختی سمت و سوی مثبت دارد، به طوری که ۹۶ درصد بر اساس مقیاس حاضر عاطفه مثبت یا کاملاً مثبت، ۳ درصد بینابین و فقط ۱ درصد موضع منفی اتخاذ کرده اند.

در بعد آمادگی رفتار دینی که مؤلفه سوم نگرش است، ۷۳/۹ درصد آمادگی بسیار زیاد و زیاد و ۱۷/۳ درصد متوسط و ۶/۳ درصد کم و خیلی کم در خصوص رفتارهای دینی دارند. بررسی اختلاف رأی جوانان در خصوص گویه‌های آمادگی رفتار دینی نشان می‌دهد از بین ده گویه، در پنج گویه کمی اختلاف رأی بیشتر مشهود است. موارد مذکور شامل شرکت در مراسم مذهبی یا رفتن به زیارت، تشویق دیگران به رعایت احکام و ارزشهای دینی، تمایل به شرکت در کلاسهای آموزش دینی، همراه بردن کتب دینی در سفر و مطالعه کتب دینی و ادعیه است.

بررسی همسویی وجوه نگرش افراد از طریق روش تحلیل خوشه نشان داد سه وجه نگرش در بین ۵۵ درصد نمونه، کاملاً همسو و هماهنگ است و ۴۵ درصد باقی مانده الگوی نگرشی کاملاً همسویی نداشته و برخی از وجوه صبغه قوی تر یا ضعیف تر دارد.

در مقایسه با تحقیقات پیشین، با اینکه ابزار سنجش و مؤلفه‌های نگرش به دین و همچنین جامعه آماری این بررسی متفاوت است؛ اما از نظر رتبه وجوه سه گانه نگرش در تحقیق نگرشهای سیاسی مذهبی جوانان تهرانی^۱ نیز نتیجه تا حدودی مشابه است و بعد عاطفی نگرش در رتبه اول، بعد رفتاری در رتبه دوم و بعد شناختی مرتبه سوم را داشته است.

نگرشهای جوانان از حیث درجه پیچیدگی آن نیز تجزیه و تحلیل شد و نگرش متکثر اتخاذ موضع (اعم از مثبت و منفی) به سی و یک گویه مقیاس نگرش تعریف گردید. با این تلقی ۱۲/۱ درصد جوانان نگرش کاملاً متکثر دارند و نسبت به همه گویه‌ها نظر صریح ابراز نموده‌اند. این نسبت در بین گویه‌های وجه شناختی ۹۸/۸، وجه عاطفی ۳۹/۶ و آمادگی رفتاری ۱۷/۷ درصد است. به تعبیری در بعد باورهای دینی نزدیک به ۹۹ درصد موضع کاملاً مشخص دارند، در بعد آمادگی رفتاری این نسبت به ۱۷/۷ درصد می‌رسد و تعداد موقعیتهایی که افراد در خصوص رفتار دینی موضع صریح مثبت یا منفی دارند کاهش می‌یابد.

بررسی وجوه تشابه و تمایز نگرش بر حسب برخی متغیرهای پیشینه‌ای و اقتصادی - اجتماعی نشان داد در بین سه گروه سنی ۱۸-۲۱ و ۲۲-۲۹ و ۲۶-۲۹ سال، گروهی که سن و سال بیشتر دارند، نسبت به گروه جوان تر موضع مثبت تری دارند. همچنین هر چه بر میزان تحصیل افزوده می‌شود از میزان موضع مثبت در مقیاس مورد

۱. صباغ‌پور، علی اصغر، ۱۳۳۳، بررسی نگرش‌های سیاسی مذهبی جوانان ذکور تهرانی (۱۷/۲۲ سال) و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن.

نظر کاسته می‌شود. زنان در مقایسه با مردان، متأهلین در مقایسه با مجردین، متولدین روستا در مقایسه با متولدین شهر موضع مثبت تری دارند. بر حسب وضع فعالیت نیز به ترتیب مثبت‌ترین موضع در بین زنان خانه‌دار، محصلین و دانشجویان و در مرتبه آخر شاغلین مشاهده می‌شود.

فهرست منابع

- الیاده، میرچا، (۱۳۷۵): **دین پژوهی**، ترجمه بهالدین خرماهی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چ دوم. بیرو، آلن، (۱۳۶۷): **فرهنگ علوم اجتماعی**، ترجمه باقر ساروخانی، انتشارات کیهان.
- پاپکین و دیگران، (۱۳۷۷): **دین اینجا اکنون**، ترجمه مجید محمدی، قطره.
- پترسون و دیگران، (۱۳۷۹): **عقل و اعتقاد دینی**، احمد نراقی و ابراهیم سلطانی، طرح نو، چاپ سوم.
- جلالی و شاردی، (۱۳۷۷): «**مروری بر علل تشخیص یافتن قشر جوان**»، **مجله پژوهش**، جهاددانشگاهی، پیش شماره اول.
- چلبی مسعود، (۱۳۸۱): **بررسی تجربی نظام شخصیت در ایران**، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- حسینی، حسین، (۱۳۷۴): «**دین در بستر دیدگاهها**»، **مجله معرفت**، شماره ۲۰.
- خدایاری فرد، محمد، (۱۳۷۳): **مسائل نوجوانان و جوانان**، انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران، چاپ سوم.
- رمضانی، ولی الله، (۱۳۷۵): «**بررسی رابطه جهت گیری دینی درونی و بیرونی با سلامت روان مردان و زنان ۲۵ تا ۵۵ ساله زرتشتی، مسیحی و مسلمان در شهر تهران**»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره، به راهنمایی شکوه نوابی نژاد، دانشگاه تربیت معلم.
- رونقی، مرضیه، (۱۳۷۵): «**بررسی تأثیر نگرشهای دینی بر نحوه عملکرد اقتصادی گروههای اجتماعی مختلف (بازاریان)**»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، به راهنمایی غلامعباس توسلی، دانشگاه تهران.
- زواریان، زهرا؛ نیکخواه، ناهید؛ مهدی پور، سهیلا، **جایگاه مذهب در اعتقاد علمی جوانان**، بانک مرکز اسناد و مدارک علمی ایران.
- ستوده، هدایت اله، (۱۳۷۳): **درآمدی بر روان شناسی اجتماعی**، آوای نور.
- سراج زاده، حسین، (۱۳۷۴): **نگرشها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی و دلالتهای آن برای نظریه سکولار شدن**، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- ساروخانی، باقر، (۱۳۷۰)، **دایره المعارف علوم اجتماعی**، انتشارات کیهان.
- شجاعی زند، علیرضا، (۱۳۷۶): **مشروعیت دینی دولت و اقتدار سیاسی دین در ایران اسلامی**، تیان.

شکرکن، حسین، (۱۳۷۱): «مبانی اساسی پیدایش، شکل گیری و تغییرنگرشها»، جزوه درسی دانشگاه شهید چمران اهواز. صباغ پور، علی اصغر، (۱۳۷۳): «بررسی نگرشهای سیاسی مذهبی جوانان ذکور تهرانی (۲۲-۱۷ساله) و عوامل مؤثر بر شکل گیری آن»، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، به راهنمایی غلامعباس توسلی، دانشگاه تربیت مدرس. طالبان، محمدرضا، (۱۳۸۰): «دینداری و بزهکاری در میان جوانان دانش آموز تهران، مؤسسه پژوهشی فرهنگ، هنر و ارتباطات.

فناپی، ابوالقاسم، (۱۳۷۵): «درآمدی بر فلسفه دین و کلام جدید»، اشراق، چاپ اول.

کریمی، یوسف، (۱۳۷۳): «روانشناسی اجتماعی، نظریه‌ها، مفاهیم و کاربردها»، بعثت.

گرانپایه، بهروز، (۱۳۷۷): «فرهنگ جامعه، جلد دوم، شریف، چ اول.

گیدنز، (۱۳۷۳): «مبانی جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری.

گیویان، عبدالله، (۱۳۷۷): «سنجش نگرش مردم تهران راجع به نقش و کارکردهای دین، شورای فرهنگ عمومی.

مایرز، (۱۹۸۸): «روان‌شناسی اجتماعی،

مرجایی، سید هادی، (۱۳۸۰): «بررسی اعتقادات دینی و جهت گیری سکولاریستی و بنیادگرایی در بین جوانان

دانشگاهی»، نامه پژوهش، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، سال پنجم، شماره ۲۰ و ۲۱

محمدی، مجید، (۱۳۷۷): «سر بر آستان قدسی دل در گرو عرفی در آمدی بر جامعه‌شناسی دین در ایران معاصر، تهران،

نشر قطره.

محمدی، مجید، (۱۳۷۶): «دین مدنی، جامعه سالم، شماره ۳۴، سال هفتم.

محمدی، مجید، (۱۳۷۴): «دین و زندگی خصوصی، جامعه سالم، شماره ۲۲.

محمودی، مهري، (۱۳۷۸): «رابطه قشربندي اجتماعي و گرايشات و رفتارهاي ديني در شهر تهران»، پایان نامه کارشناسی

ارشد جامعه‌شناسی، به راهنمایی عماد افروغ، دانشگاه تربیت مدرس.

ملا یوسفی، مجید، (۱۳۷۹): «بررسی انتظارات مردم از دین، صدا و سیما، اداره کل مطالعات و پخش برنامه‌ای.

نراقی، احمد، (۱۳۷۷): «ایمان و پلورالیسم دینی»، راه نو، شماره ۶.

نراقی احمد، (۱۳۷۷): «روشنفکری دینی»، راه نو، سال اول، شماره ۹.

همیلتون، پیتز، (۱۳۷۷): «جامعه‌شناسی دین، ترجمه محسن ثلاثی، تیان.

ویلم، ژان پل، (۱۳۷۷): «جامعه‌شناسی ادیان، ترجمه عبدالرحیم گواهی، نقد و بررسی محمدتقی جعفری، تیان.

Ernshoaw, Emily L,--- "Religious orientation and life concept, an Exploratory study", Department of psychology of central methodist collodge.

- Francis, Leslie j. 1987 : "the decline attitudes towards religion among 8-15 years olds" Educational studies, V 13 n 2 P 125-34,.
- Francis leslie j. John E, Greer , 1999: "Religious experience and attitude toward christianity among protestant and catholic adolescents in northern Irland research in education", manchester. may.
- Ellen. L. Idler, stanislar, V kasl, 1999: "Religion, Disablity, Depression "aJs, Vol 97, N 4, Jan.
- Langehough, steven, walters, connor, Knox, David, Rawley. Michael, Mark. T.J. , 1982: "a study religious attitudes, religious behavior and Religius cognitions ",educational studies, V8 n 3 p209-16, Manese, Jeanne E, sedlaced william E. "changes in Religious behavior and attitudes of college students by Race and sex over aten year period research report maryland university college prark counseling center, 1983.
- Mc Alister. Edward, win 1985: "Religious attitudes of women college students : A follow-up study", Adolescence V20, n 80, p797-804,.
- Radich, carol ann, 1985: "Femals self-image in relation to patriarchal religioius institution. a study of socio- religious attitudes among female teacher- education students", the paper peresented at the annual meeting of the pennsylvania psychological association, June 21.
- Tornton, Arland, Axinn. G.Hill, Daneil H. AJS, "Reciprocal effects of Religiosity cohabitation and marriage. Volume 98 Number 3, Novamner 1992, 628-57.
- Treadway, Kathryn Mathews, The student Jurnal of Pscology, July 1996.

مشخصات مؤلف:

مژگان عظیمی هاشمی کارشناس ارشد پژوهش اجتماعی و عضو هیئت علمی گروه پژوهشی علوم اجتماعی جهاد دانشگاهی مشهد است. علاقه پژوهشی او در زمینه مسائل اجتماعی است

آدرس: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی مشهد (مجموعه شریعی)

Email:mg_azimi@yahoo.com